

SECTION 5. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-13>

THE ADVISORY OPINION ON THE LEGALITY OF THE THREAT OR USE OF NUCLEAR WEAPONS AND ITS IMPORTANCE FOR THE PROTECTION OF THE NATURAL ENVIRONMENT IN ARMED CONFLICT ZONE

ВИСНОВОК МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ПРО ЯДЕРНУ ЗБРОЮ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗОНІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Grytsan O. A.

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Law and Law Enforcement Activities
Zhytomyr Polytechnic State University
Zhytomyr, Ukraine*

Грицан О. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та
правоохоронної діяльності
Державний університет
«Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна*

Впродовж тривалого часу питання законності застосування ядерної зброї під час військових конфліктів мало переважно теоретичний характер. Однак в 2022 році, з початку повномасштабного вторгнення держави з ядерним статусом на територію України, зазначена проблема перейшла у цілком практичну площину. Президент російської федерації В. Путін, а також інші високопосадовці, у своїх виступах та висловлюваннях неодноразово зверталися до ядерного шантажу як інструменту впливу на міжнародну спільноту.

При цьому питання правомірності застосування ядерної зброї під час військових конфліктів досі залишається не врегульованим. В міжнародному гуманітарному праві відсутні будь-які універсальні договори, які би прямо зобов'язували держави відмовитися від використання ядерної зброї під час війни і ставили би цю зброю поза законом, як це зроблено з низкою інших видів зброї. Водночас, наслідки її застосування можуть мати катастрофічний характер не лише для населення постраждалої держави, але й далеко за її межами. Адже

в результаті страждає все оточуюче людину середовище, яке, як відомо, не має кордонів. Не випадково випробування та застосування ядерної зброї вважають одним з основних факторів деградації довкілля у XX ст.

За таких обставин особливого значення набувають звичаєві норми міжнародного права, а також рішення міжнародних судових інстанцій щодо можливості їх поширення на ядерну зброю. Визначальним в цьому контексті міг стати висновок Міжнародного суду ООН (далі – Суд), коли в 1996 р. Генеральна Асамблея ООН звернулася з питанням щодо законності погрози застосування або застосування ядерної зброї. Це був перший і на сьогодні єдиний прецедент, коли Суд розглянув фундаментальне питання про статус ядерної зброї у міжнародному праві [1].

Під час розгляду справи Суд дійшов висновку, що ні норми звичаєвого, ні положення договірної міжнародного права не встановлюють абсолютної заборони на використання або загрозу застосування ядерної зброї. Водночас таке використання або погроза ним суперечить ключовим принципам і нормам міжнародного гуманітарного права. Крім того, Суд визнав, що застосування ядерної зброї може мати руйнівні наслідки для довкілля, яке не слід розглядати як абстрактну категорію, оскільки воно забезпечує умови життя, впливає на здоров'я та добробут нинішніх і майбутніх поколінь. У зв'язку з цим Суд підкреслив обов'язок держав враховувати екологічні аспекти при визначенні допустимості та пропорційності дій, спрямованих на досягнення законних військових цілей.

У контексті оцінки ймовірних екологічних наслідків від застосування ядерної зброї, Суд також зробив посилання на два міжнародні договори і дві декларації. Зокрема, було вказано на заборону заподіяння військовими діями довготривалої, серйозної та масштабної шкоди, закріплену ст. 35 і 55 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I, 1977) та Конвенцією про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD, 1976). Також у рішенні згадуються звичаєві принципи міжнародного права навколишнього середовища, закріплені в ст. 2 Декларації Ріо та ст. 21 Стокгольмської декларації: «Держави несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність в межах їх юрисдикції і контролю не спричиняла шкоду довкіллю інших країн або районів за межами будь-якої національної юрисдикції».

Низка держав виступили проти такого формулювання, обґрунтовуючи, що вони не є учасниками зазначених договорів або ж підписали їх з відповідними застереженнями, а вказані декларації стосуються

виключно мирного часу. У відповідь Суд зазначив, що обов'язок не заподіювати транскордонний збиток в міжнародному праві є звичаєвою нормою. Країнам, які стверджували, що цей обов'язок не діє у воєнний час, Суд вказав, що повага до навколишнього середовища є одним з елементів, що враховується при з'ясуванні необхідності і пропорційності в навіть в порядку самооборони. Держави повинні враховувати екологічні інтереси при оцінці того, що є необхідним в ході виконання поставлених законних військових цілей. Повага до навколишнього середовища, на думку Суду, є одним з елементів оцінки тої чи іншої дії з точки зору додержання принципів військової необхідності та пропорційності [2, с. 1279].

Консультативний висновок одержав неоднозначну оцінку у наукових колах. З позитивного експертами вказується закладення в ньому основи для застосування міжнародного права навколишнього середовища в період збройних конфліктів. Як мінімум, заборона заподіяння військовими діями довготривалої, масштабної та серйозної шкоди (потрійний кумулятивний стандарт) повинна була би застосовуватися в якості звичаєвого міжнародного права; держави мусять забезпечити, щоб їх дії на підконтрольних територіях не завдавали шкоди довкіллю інших держав [3, с.25].

Кардинально протилежної точки зору додержується М. Росіні, зазначаючи, що позиція Суду у справі про ядерну зброю є надто контраверсійною. З однієї сторони, Суд визнає, що статті 35 і 55 Протоколу I втілюють загальне зобов'язання щодо захисту природного середовища від обширної, довготермінової і серйозної шкоди навколишньому середовищу, а з другої – вказує, що ці положення обмежують тільки ті держави, які їх підписали [4, с. 25].

Також Суд не визнає за можливе застосування до ядерної зброї Женевського протоколу про хімічну, бактеріологічну та інші види зброї 1925 р., що дало би підставу вважати цю зброю забороненою для використання. Таку позицію різко розкритикував французький дослідник Е. Давід. У своїй праці «Принципи права військових конфліктів» він зазначає, що радіація, яка є відмінною рисою ядерної зброї, вражає живу матерію, і через це ядерна зброя, очевидно, підпадає і під визначення хімічної зброї [5, с. 392]. Окрім того, дія ядерної зброї аналогічна до дії токсинів, оскільки здатна викликати масові отруєння.

Ще одним з недоліків Консультативного висновку щодо ядерної зброї можна вважати те, що Суд не визнає за необхідне відповідати на питання про можливість поширення на неї норм Протоколу I. Хоча розміри збитку в результаті ядерного вибуху залежать від цілого ряду чинників, очевидно, що використання ядерної зброї навіть у порядку

самооборони здатне завдати обширну, довгострокову та серйозну шкоду довкіллю.

Сумнівним також видається умовивід, що в питаннях використання ядерної зброї норми гуманітарного права мають спеціальний характер відносно норм права довкілля та прав людини. Л. Хефернан справедливо зауважує, що «у рішенні варто було сформулювати, що стосовно ядерної зброї не існує спеціальних норм: чи то правила, що стосуються збройного конфлікту, навколишнього середовища або прав людини – це все норми міжнародного права. На жаль, у зв'язку з цим, Міжнародний Суд не зміг у своєму рішенні втілити досягнення міжнародно-правового мислення останніх декількох десятиліть» [6, с.168–169].

Видається очевидним, що застосування ядерної зброї під час збройних конфліктів є прямим порушенням ключових вимог щодо охорони довкілля в зоні збройних конфліктів. Тому закріплення у міжнародному праві прямої категоричної заборони на застосування ядерної зброї під час збройних конфліктів, або принаймні поширення на неї норм Женевського протоколу про хімічну, бактеріологічну та інші види зброї 1925 р., є нагальною необхідністю в сучасних умовах. На разі можна лише констатувати, що питання міжнародно-правової відповідальності за застосування ядерної зброї під час збройних конфліктів залишилось не з'ясованим навіть після прийняття Консультативного висновку Міжнародного суду ООН.

Література:

1. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons – Advisory Opinion of 8 July 1996 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/en/case/95> – Назва з екрана.
2. Heverin T. J. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons: Environmental and Humanitarian Limits on Self-Defense. *Notre Dame Law Review*. 1997. Vol. 72, No. 4. P. 1277–1308. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://scholarship.law.nd.edu/ndlr/vol72/iss4/18> – Назва з екрана.
3. Protecting the environment during armed conflict. An inventory and analysis of international law. UNEP, 2009.
4. Roscini M. Protection of Natural Environment in Time of Armed Conflict. *International Humanitarian Law: An Anthology* / eds. L. Doswald-Beck, A. R. Chowdhury, J. H. Bhuiyan. Nagpur : LexisNexis Butterworths, 2009. P. 155–179. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=1351888> – Назва з екрана.
5. David É. *Principes de droit des conflits armés* / Éric David. 5-е вид. Bruxelles : Bruylant, 2012. 1151 с.

6. Heffernan L. The Nuclear Weapons Opinions: Reflections on the Advisory Procedure of the International Court of Justic. *Stetson Law Review*. 1998. Vol. 28. P. 133–171.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-615-7-14>

FEATURES OF MODERN INSTITUTIONS REGULATING DISCHARGES OF POLLUTANTS IN THE WATER LEGISLATIONS OF UKRAINE AND THE EU

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ІНСТИТУТІВ РЕГУЛЮВАННЯ СКИДАННЯ ЗАБРУДНЮВАЛЬНИХ РЕЧОВИН ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Uberman V. I.

*Ph. D.(Eng.), Leading Scientific
Researcher, Laboratory of Problems
of Water Quality Formation
and Regulation, Research Institution
«Ukrainian Scientific and Research
Institute of Environmental Problems»,
Ministry of Environment and Natural
Resources of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

Уберман В. І.

*кандидат технічних наук, провідний
науковий співробітник лабораторії
проблем формування та регулювання
якості вод
Науково-дослідної
установи «Український науково-
дослідний інститут екологічних
проблем», Міндовкілля,
м. Харків, Україна*

Vaskovets L. A.

*Ph. D.(Biol.), Professor,
Professor at the Department
of Occupational
and Environmental Safety,
National Technical University «Kharkiv
Polytechnic Institute»
Kharkiv, Ukraine*

Васьковець Л. А.

*кандидат біологічних наук, професор,
професор кафедри безпеки праці
та навколишнього середовища
Національного технічного
університету «Харківський
політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Регулювання скидання забруднювальних речовин (РСЗР) зі зворотною водою у водні об'єкти України залишається однією з найбільш важливих державних і суспільно потрібних функцій спеціального водокористування [1, ст. 48] навіть у період воєнних дій, кризи промислового виробництва та економічної скрути. В українських еколого-політичних прогностичних документах, наприклад [2, с. 43], стверджується, що проблема погіршення якості води набуде ще